

יורה מדע

גיליון דו-שבועי להלכה, מדע וטכנולוגיה

גיליון 3 – פרשת מקץ תשפ"ב

שימוש בשעון שבת (ב)

הקדמה

בגיליון הקודם¹ למדנו על אופן פעולתו של שעון השבת, ועסקנו בהשלכות של סוגיות 'שביתת כלים' ו'אוושה מילתא' על דין השימוש בו כשהוכן מיום שישי. בגיליון הזה נעסוק בסוגיות נוספות המשליכות על השימוש בשעון השבת. בגיליון הבא נשלים בעז"ה את הנושא, כשניגע בשאלה האם מותר לערוך בתוך השבת עצמה שינויים בזמני ההדלקה והכיבוי שמבצע שעון השבת.

דין הלכתי

הנחת מים תחת הנר

כהקדמה לסוגיה הראשונה שנראה הפעם, יש להקדים, שבמשנה (שבת דף קכ, ע"א) נחלקו רבי יוסי ותנא קמא בשאלה האם מותר לכבות דליקה בצורה עקיפה. הכיבוי העקיף שעליו מדובר, נעשה באמצעות הנחת כדי חרס מלאים מים סביבות האש, על מנת שיתבקעו כשהאש תגיע אליהם, והמים שבהם יישפכו על האש. לדעת רבי יוסי הדבר אסור, ולדעת תנא קמא ("רבנן" כלשון הגמרא בדף קכ, ובדף מז) הדבר מותר. עתה נלמד את סוגיית הנחת מים תחת הנר, ונעסוק ביחס בינה לבין דעת רבנן המתירים כיבוי עקיף בשבת. המשנה במסכת שבת (דף מז, ע"ב) אוסרת להניח תחת נר כלי מלא במים, על מנת שהניצוצות (גיצים) הבוטלים הנופלים מן הנר יכבו בתוכו. בגמרא (שם) מופיע שאסור להניח את המים אף מערב שבת, והדבר אסור אף לפי שיטת רבנן המתירים כיבוי בגמרא בשבת באמצעות כדי חרס. אמנם בשני המקרים לא מדובר על שפיכת על אש, אלא על הצבת כלי עם מים על מנת שייכבו את האש שתגיע עד לכלי, אך הגמרא מסבירה שהנחת הכלי עם המים חמור יותר מהצבת כדי חרס מלאים מים סביב אש, משום שהמניח כלי עם מים תחת הנר "מקרב את כיבוי" (כלשון הגמרא). הראשונים (בדף מז, ע"ב) נתנו הסברים שונים לביטוי זה: רבנו חננאל הסביר, שהניצוצות הנופלים למים נכבים מיד, אך דלקה המגיעה לכדי מים נכבית רק אחרי שהכדים מתבקעים.

רש"י (ד"ה 'אלא אמר') כתב "דהתם כי מטי דליקה לכלים דליקה הוא דפקע להו וגרמא בעלמא הוא אבל זה שנתן המים ממש תחת הנר מכבה ממש הוא, וישנן שלוש אפשרויות להסביר את כוונתו: א. מהמילים "כי מטי דליקה לכלים דליקה הוא דפקע להו" נראה שהתערבות כוחה של האש המבקע את הכדים היא זו שמגדירה את הדבר כגרמא. זאת משום שעשיית מלאכות שבת שאותן אסרה התורה היא דווקא עשייה עצמאית של האדם ללא סיוע כוחות חיצוניים נוספים.²

¹ המעוניין לקבל, מוזמן לפנות לכתובת הדואר האלקטרוני המופיעה בסוף העלון.
² יש סמך לסברה זו מסוגיית הגמרא בבבא קמא (דף ס, ע"א). מתוך הסוגיה שם, יש מקום להבין שמלאכת זורה הייתה אמורה להיות מוגדרת כגרמא, אילולי אסרתה התורה, משום שהרוח מסייעת לזורה, והוא אינו עושה את הפעולה אך ורק בכוחו.

ב. מהמילים "שנתן המים ממש תחת הנר" יש מקום לדייק שבגלל שאין חציצה בין המים לאש, הנחת מים תחת הנר חמורה יותר מהנחת כדי מים סביב האש, בדומה לדברי רבנו חננאל.

ג. אם נדגיש חלק אחר במשפט: "שנתן המים ממש תחת הנר" יש מקום לומר שקרבת המים לאש היא שהופכת את המקרה לחמור יותר מהנחת כדים במרחק מהאש.

לפי פירושים אלה, הנחת מים תחת הנר בשבת עצמה, נחשבת לכבוי ממש. לעומתם, בתוספות (ד"ה 'מפני') מבואר שהאיסור להניח מים תחת הנר נאסר כגזרה שמא יגביה את הכלי תוך כדי נפילת הניצוצות, ובמעשה זה הוא יכבה בידיו את הניצוצות, או שמא תוך כדי שפיכת המים לתוך הכלי יפלו ניצוצות לתוכו, ושפיכת המים תכבה אותם.

לפי רש"י והתוספות, הסיבה לכך שהנחת המים אסורה אף מערב שבת היא משום גזרה שמא יעשה כן בשבת עצמה.³ התוספות מציינים שלפי הסברם יש כאן 'גזרה לגזרה', כי לדעתם האיסור להניח מים בשבת עצמה הוא שמא יגביה את הכלי, והאיסור לעשות כן ביום שישי הוא שמא יניח בשבת. כרגיל חכמים לא גזרו גזרה על גבי גזרה, אך יש מקרים יוצאי דופן,⁴ וזה אחד מהם. חכמים חרגו כאן מהדרך הרגילה, כי האדם השופך מים לכלי לא חושב שהוא מכבה, אלא רק גורם לכיבוי, ולא ישים לב שניצוצות נופלים לכלי תוך כדי שפיכת המים, ואותם הוא מכבה בצורה ישירה ולא בגרמא, או שיגביה את הכלי כלפי הניצוצות ולא ישים לב שהוא מבצע בידיו פעולת כיבוי.

השלכה מאיסור הנחת מים תחת הנר לשעון השבת

בתשובה בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח, סימן קנז), הביא בשם הרב השואל (הרב אליעזר זוסמאן סופר זצ"ל)⁵ שעריכת שעון שבת מערב שבת אינה דומה להנחת מים תחת הנר, שנאסרה אף מערב שבת. לדבריו, החשש שמא יעשה כן בשבת, שהוא הסיבה לגזרה לא לעשות כן אף מיום שישי, אינה נכונה לגבי שעון שבת. זאת משום ש"שעוני השבת" בזמנו היו מבוססים על שעון מעורר, וכבר פשט האיסור שלא לכוון שעון מעורר בשבת, ואין חשש שאם יכוון שעון מיום שישי יבוא לעשות כן אף בשבת עצמה.⁶ גם המהר"ם שיק עצמו התיר (בתשובה הנ"ל) לערוך שעון השבת ביום שישי, וביאר שהדבר שונה מהגזרה שלא להניח כלי עם מים ביום שישי מתחת לנר, לפי כל הפירושים של הראשונים לאיסור הנחת מים תחת הנר ביום שישי:

- לפי הפירושים הסוברים שאילו יניח מים תחת הנר בשבת הוא ייחשב כמכבה בידיו ולא בגרמא, אין לאסור עריכת שעון שבת ביום שישי, כי גם אם יעשה זאת בשבת הוא לא ייחשב כמכבה ממש אלא כגורם לכיבוי.⁷ הוא מראה מתוך הסוגיה, שדבר הנחשב כגרמא אילו היה נעשה בשבת, אין איסור לעשותו ביום שישי.
  - לפי דברי התוספות, שהנחת מים תחת הנר נאסרה כגזרה לגזרה, שמא יכבה ממש בידים בשבת, השימוש בשעון השבת יהיה מותר, כי הגזרה נגזרה דווקא במצב שהאש בנר כבר דולקת, והאדם מניח את המים תחתיה, אך כאשר אין עדיין את האש, מותר להניח מים תחת הנר. בגלל שבעריכת שעון שבת לא מביאים גורם מכבה מול הנורה, אין לאסור את עריכתו.⁸
- מעבר להסברים הספציפיים לפי הפירושים השונים, מוסיף מהר"ם שיק עוד כמה טעמים להיתר, וביניהם:

³ בהמשך נראה הסברים אחרים לאיסור הנחת המים ביום שישי.

⁴ ראה בהרחבה באנציקלופדיה התלמודית, ערך 'גזרה לגזרה'.

⁵ נקודה מעניינת: גם תשובת שו"ת בן יהודה שתובא בהמשך, היא לאותו שואל. בנוסף, תשובת שואל ומשיב שתובא גם היא בהמשך, נכתבה כתשובה למהר"ם שיק, כנראה בעקבות השאלה שהרב אליעזר זוסמאן סופר שאל את מהר"ם שיק. נראה שהרב אליעזר זוסמאן סופר היה זה שעורר את הדיון ההלכתי הנרחב בנושא שעון השבת, לפחות בקרב רבני אירופה. בהמשך תיזכר גם תשובת אחיו, רבי חיים סופר, בשו"ת מחנה חיים, שאמנם לא מתייחסת במפורש לשעון שבת, אך קשורה מאד לדיון.

⁶ הסבר מפורט יותר, מופיע לקמן בהערה 9.

⁷ מהר"ם שיק מסביר באריכות למה הדבר נחשב כן, והרוצה להבין את שיטתו מוזמן לעיין בדברי קדשו.

⁸ היה אפשר אולי להבין מדבריו, שאם האור דלוק, אסור יהיה לכוון שעון שיכבה אותו, כי זו כעין הנחת מים שיכבו אש קיימת, אך נראה שאפשר גם לבאר אחרת: בהנחת המים תחת האש, המטרה של הבאת המים היא אך ורק בתור גורם מכבה. הבאת הגורם המכבה אל מול האש, חמורה יותר מגרמא, כמו שכתב רבנו חננאל. אך בשעון שבת אין גורם מכבה, כי המתג המכבה הוא גם זה שדואג שהנר ידלק. מה שמכבה את אור החשמל הוא רק פעולת הסטת המתג, והיא עוד לא קיימת ביום שישי.

- אין ללמוד מתוך גזרת חז"ל, ולומר מעצמנו שגם במקרה אחר שדומה לו יש איסור.
- לפי דעת הכל בו (סימן לא), איסור הנחת המים תחת הנר ביום שישי הוא משום מראית עין, מתוך חשש שהרואים יחשבו שהדבר נעשה בשבת. הכל בו מוסיף, שאם ברור לרואים שהנחת המים נעשתה ביום שישי לא יהיה איסור. לפי זה, מותר לערוך שעון מערב שבת, משום שהדרך הרגילה היא לערוך ביום שישי, והרואים ידעו שכך נעשה.

לעומת דברי מהר"ם שיק, בשו"ת משפטי עוזיאל (חלק א, השמטות, עמ' רכא-רכד) הבין מדברי כמה מהראשונים, שסיבת האיסור להניח את המים תחת הנר אף ביום שישי, היא שאסור לגרום ביום שישי למלאכה שתתחיל בתוך השבת. בעקבות כל ניצוץ שנופל למים בשבת, נעשה כיבוי חדש שלא קשור לכיבויים הקודמים, והוא מלאכה בפני עצמה שמתחילה בשבת. מכאן נובע שעריכת שעון שבת שיבצע פעולות שונות בתוך השבת אסורה. בסוף דבריו הוא כתב, שמשום שמהר"ם שיק (שהוזכר לעיל) והשואל ומשיב (שיוזכר בהמשך) מתיירים, הוא אינו מחליט לאיסור, וכדאים הם לסמוך עליהם, אך שומר נפשו ירחק מזה.⁹

דברי הנימוקי יוסף בסוגיית אשו משום חציו

סוגיה נוספת שמשמשת מקור לדיונים על שעון השבת היא סוגיית 'אשו משום חציו', ובפרט דברי הנימוקי יוסף שהשליך מסוגיה זו לדיני שבת.

בפרשת משפטים (שמות, פרק כב, פסוק ה), התורה מחייבת אדם לשלם על הנזק שגרמה אש שהוא הצית: "כִּי תִצָּא אֵשׁ וּמִצָּאָה קִצִּים וְנִיָּאֵל גְּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשְּׂדֵה שְׁלֵם? שְׁלֵם הַמִּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה:" במסכת בבא קמא (דפים כב ע"א – כג ע"א) מופיעה מחלוקת לאיזו אחריות יש לדמות את אחריותו של האדם על הנזק שעושה האש שהוא הדליק, כאשר היא מתקדמת מעצמה ומכלה את ממונו של חברו. לדעת רבי יוחנן, "אשו משום חציו". כלומר, האדם אחראי על נזק האש שנגרם מהדלקתו, כמו שהאדם אחראי על נזקים שיגרם חץ שהוא ירה, למרות שלא הוליד בידו את החץ לאורך כל מסלול מעופו. לדעת ריש לקיש "אשו משום ממונו". כלומר, האדם אחראי על נזק האש כמו שהוא אחראי על נזקים שגרמו חיות שבבעלותו, או על נזקי בור שהוא חפר. להלכה נפסק כדעת רבי יוחנן שנוקי האש דומים ליריית חץ.¹⁰

הנימוקי יוסף (דף י ע"א בדפי הרי"ף) השליך מדין נזקי האש לדיני שבת, ושאל איך מותר להדליק ביום שישי נר שימשיך לדלוק בשבת, הרי דליקתה של אש נחשבת כמעשה האדם, כמו התקדמות חץ שהוא ירה, והדבר נחשב כאילו האדם בכוחו הדליק את אותה האש שתדלוק בשבת?

הוא עונה שאת הביטוי "אשו משום חציו" יש לפרש כך: מעשה יריית חץ טומן בחובו את כל מה שהחץ יבצע במעופו, ולכן כל התהליך נעשה כאילו ברגע הירייה, וכבר מאז התחייב היורה לשאת באחריות על כל התוצאות. כך גם אחריותו של האדם על האש מוטלת עליו מרגע שנדלקה, וכבר אז הוא מתחייב על כל נזק שתעשה בהתקדמותה, אילו לא ישמור אותה. לפי הגדרה זו, גם השאלה בהלכות שבת נפתרת: כל משך הבעירה של הנר כאילו נעשה כבר ברגע ההדלקה ביום שישי, ולכן אין חילול שבת בהדלקה זו.¹¹

הוא מוכיח שהגדרה זו לאחריותו של האדם על נזקי החץ מוכרחת: אם היינו אומרים שהאדם מתחייב על כל נזק של החץ רק בשעה שהנזק קורה, לא היה אפשר לחייבו לשלם, כי בשעה זו, שהחץ כבר אינו בידו, אין באפשרותו לעצור את החץ, והוא נחשב כאנוס. אם מחייבים את האדם על כל הנזקים שהחץ יבצע, צריך לומר שכל החיובים חלים עליו כבר ברגע הירייה, כשכל התהליך עוד היה בשליטתו. לפי שיטתו הוא מבאר שהמילים "כי תצא אש" המופיעות בפסוקים שראינו לעיל, באות לומר שכל החיובים חלים על בעל האש כבר מרגע שיצאה ועוד לא הזיקה.

⁹ הגר"ב"צ עוזיאל כתב את תשובתו בזמן שעוד לא היו שעוני שבת ייעודיים, ו"שעון השבת" היה שעון מעורר שאליו קשרו חוט שקצהו השני קשור למתג. בזמן שהשעון היה מצלצל, החוט היה נמשך ומסיט את המתג. בשו"ת מאמר מרדכי של הגר"מ אליהו (חלק ד, סימן קא, עמ' שעח) כתב, שאחרי שהתחילו לייצר שעוני שבת ייעודיים, הגר"ב"צ עוזיאל הורה שמותר להשתמש בהם, אך לא ביאר איך השעון הייעודי פתור את הבעיה לפי הגר"ב"צ עוזיאל.

¹⁰ ליתר דיוק, הסוגיה מגיעה בסופה למסקנה, שגם רבי יוחנן, שכמוהו נפסק להלכה, מסכים שיש דמיון בין האש שנגרמה מהצתת האדם לבין ממונו שהזיק.

¹¹ להרחבה, ראה ערוך השלחן, או"ח, סימן רנב, סעיפים א-ד.

השלכה מדברי הנימוקי יוסף על השימוש בשעון שבת

בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה תניינא, חלק א, סימן ה) הבין, שההיתר המוסבר בדברי הנימוקי יוסף בבבא קמא נכון גם לשימוש בשעון שבת: בשני המקרים יש מעשה שנעשה ביום שישי, ותוצאותיו מתרחשות אף בתוך השבת. לעומתו, בשו"ת מחנה חיים (חלק ג, או"ח, סימן כב)¹² ובספר ברכת הרי"ח¹³ (חלק אוסף כתבים עמ' מה-מח) כותבים, שדברי הנימוקי יוסף נוגעים רק למקרה שבו המלאכה עצמה התחילה ביום שישי, וממשיכה לתוך השבת. לפי שיטתם, אין להתיר כיוון שעון שבת שיתחיל מלאכה בתוך השבת.

בשו"ת מחנה חיים כתב שהדבר אסור דווקא אם מדובר על מלאכה דאורייתא, אך ברכת הרי"ח מוכיח את שיטתו מכמה מקורות, וביניהם מתוך דברי הירושלמי, שמתוכם הוא הוכיח שעשיית קנין ביום שישי בצורה שיחול בשבת אסורה משום איסור קניין בשבת, למרות שהקניין יחול בשבת מאליו. קניין בשבת הוא איסור דרבנן, ולכן נראה שהוא אסור כיוון שעון שבת אף אם יבצע מעשה האסור בשבת מדרבנן.

לדברי הגר"צ עוזיאל,¹⁴ דברי הנימוקי יוסף משמשים מקור ל**איסור**. הוא כותב, שדווקא לגבי פעולה שכבר התחילה ביום שישי יש מקום לומר שכולה התבצעה כאילו כבר בתחילתה, אך פעולה המתחילה בשבת אינה נחשבת כך. נראה שהחולקים על שיטתו (ועל שיטת המחנה חיים וברכת הרי"ח) יאמרו, שעריכת השעון ביום שישי היא "יריית החץ", וכל הפעולות הנמשכות ממנה ייחשבו כאילו נעשו בשעה שהיא התבצעה, ביום שישי.¹⁵

שיטת שו"ת בן יהודה

בשו"ת בן יהודה (סימן קנא) העמיק בסוגיית אוושה מילתא שאותה למדנו בעלון הקודם, והוציא ממנה עקרון, שכל פעולה שמשמיעה קול, ונחשבת מלאכה מהתורה, אסור לסדר מיום שישי שהיא תקרה בשבת אף שבשבת הוא לא מתערב בידיו בפעולה. לשיטתו, הדבר אסור אף אם מדובר על מצב בו ברור לכולם שהשעון נערך ביום שישי. לפי עקרון זה, הוא אסר הדלקת נורה באמצעות שעון מעורר, שגורם להסתת מתג בזמן שהוא מגיע לשעה שבו הוא משמיע צלצל, משום שהשמעת קול השעון והדלקת הנורה האסורה מהתורה מתבצעות יחד. אף על פי שהשמעת הקול והדלקת הנורה מתרחשות בשני כלים נפרדים, הוא סבר שבגלל ששתייהן נגרמות יחד על ידי השעון, עריכתו ביום שישי אסורה. את דבריו הביאו להלכה בספר פתחי עולם (על השו"ע, או"ח, סימן רנב, ס"ק לג) ובכף החיים (שם, ס"ק עג). בשו"ת שבט הלוי (חלק א, סימן מז) ציין שלא נהגו כדברי שו"ת בן יהודה, ונתן לסוגיה ביאור שונה מדבריו, שלפיו אין לאסור עריכת שעון מעורר שידליק נורה. בימינו, שעוני השבת אינם משמיעים קול, ולכן לכאורה גם לשיטת שו"ת בן יהודה לא יהיה איסור בעריכתם מיום שישי, בתנאי שהמלאכה שתיעשה על ידם לא תשמיע קול. כמו כן, הרבה מהמלאכות ששעון שבת מבצע כיום הינן איסורי דרבנן לפי רוב הפוסקים.

שיטת הגר"מ פיינשטיין

בשו"ת אגרות משה (או"ח ד, סימן ס) אסר רבי משה פיינשטיין זצ"ל את השימוש בשעון שבת משום שבאמצעות שעוני שבת אפשר להפעיל את כל התעשייה בשבת בצורה אוטומטית, ויש בכך זלזול גדול בכבוד השבת.¹⁶ הוא מוסיף שאם היו שעוני שבת בזמן חז"ל, כנראה שחז"ל היו אוסרים אותם כמו שאסרו אמירה לנוכרי לעשות מלאכה.

בדומה למה שכבר ראינו לעיל, גם הוא מציין שאין ללמוד היתר לשימוש בשעון שבת מההיתר להשאיר קדרה על האש מיום שישי לשבת (באופנים מסוימים), משום שבשעון שבת המלאכה מתחילה בתוך השבת, ולא ממשיכה ברציפות מיום שישי לתוך השבת. למרות שלכאורה גם מי שמכוון שעון ביום שישי מתחיל מעשה שבסופו של דבר יגרום למלאכה בשבת, בגלל שהמלאכה עצמה כצורתה הסופית לא התחילה, אי אפשר להחשיב את חיבור וכיוון השעון כהתחלת המעשה.

¹² התשובה אינה עוסקת ישירות בשעון שבת, אלא באופן כללי בפעולות אוטומטיות שיקרו מאליהן בשבת, עקב הכנה שנעשתה ביום שישי.

¹³ כתבי יד של רבנו יוסף חיים, בהוצאת "מורשת יהודי סוריה".

¹⁴ ראה בתשובתו שצוינה לעיל, וכן בדבריו במשפטי עוזיאל חלק ג, תניינא, סימן לב.

¹⁵ וראה לקמן בדברי האגרות משה, שהתייחס לטענה זו.

¹⁶ בדבריו מופיע שזלזול בכבוד השבת הוא איסור תורה לדעת הרמב"ם, המונה את כבוד השבת כחלק מציוויי התורה לגבי השבת.

בדבריו הוא התייחס גם לטענה שאין לגזור גזרות שחז"ל לא גזרו, וביאר שכלל זה נכון דווקא למה שהיה בזמן חז"ל, ובכל זאת לא אסרוהו, אבל דבר שהתחדש בימינו, ונראה לפוסקים שהוא עלול להביא לתקלה, יש בכוחם לאסור.¹⁷

הוא מסייג את האיסור, ואומר שעבור הדלקת אור וכיבוי מותר להשתמש בשעון שבת, משום שיש מתירים אף לומר לנוכרי שידליק ויכבה אור, אם כן אף בשעון שבת אין לאסור. לפי סיוג זה, נראה שכל דבר שפשט היתר לומר לגוי לעשותו יהיה מותר אף לכוון שעון על מנת שיעשהו. לדוגמה: לכאורה יהיה מותר לכוון שעון שבת שידליק מזגן על מנת לחמם את הבית ביום קר מאוד, כי פשט ההיתר לומר לגוי להדליק אש ביום קר, כמו שמופיע בשלחן ערוך (או"ח, סימן רעו, סעיף ה).¹⁸

הפסיקה שהתקבלה הלכה למעשה

בשו"ת יביע אומר (חלק ג או"ח, סימן יז) דן באריכות בדברי שו"ת בן יהודה ושו"ת מחנה חיים. הוא חלק על דבריהם, וגם ציין שפוסקים רבים חלקו עליהם. גם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק א, סימן כ, תחילת פרק ט"ו)¹⁹ ציין חלק משמות המתירים והאוסרים וסיכם שרבו המתירים על האוסרים. בדומה לזה כתב בשו"ת באר משה (חלק ו, קונטרס עלעקטריק, סימן לח). גם הגר"מ מאזוז שליט"א, בהקדמתו למשנה ברורה עם הגהות 'איש מצליח' חלק ג, למרות שציידד מאד בשיטה שלא להשתמש בשעון שבת, כתב שהוא עונה לשואלים ש"כבר התיירו בזה האחרונים".²⁰

עם זאת, אי אפשר להתעלם מחששו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל והחששות שהזכיר (ייבדל לחיים טובים וארוכים) הגר"מ מאזוז שליט"א בהקדמה הנ"ל. לכן, עם התפתחות עוד ועוד כלים שאפשר להפעילם בצורה אוטומטית, יש להתייעץ עם גדולי הפוסקים באלו מהם מותר להשתמש בשבת, כדי לא לפרוץ את גדר השבת.²¹

להערות, לתגובות ולקבלת העלון בדוא"ל:

yore.mada@gmail.com

¹⁷ ראינו בגיליון 1, שלדעת בעל חמדה גנוזה אפשר לאסור מטעם זה את השימוש בכלי חשמל בשבת, למרות שחז"ל לא אסרוהו. אמנם, בחזון עובדיה (שבת, חלק א, עמ' צח) הביא בשם ספר ידי חיים, שאין בכוחנו לומר על דבר מסוים שאם היה קיים בימי חז"ל הם היו אוסרים אותו.

¹⁸ השלחן ערוך שם הגביל את ההיתר רק לארצות שיש בהן קור גדול, אך יש אולי מקום לומר, שכשם שהאגרות משה סבר שמותר להדליק ולכבות אור ע"י שעון שבת כמו שהותר ע"י נוכרי, למרות שההיתר לעשות כן ע"י נוכרי מוגבל למצבים מסוימים, כך גם הדלקת חימום תותר גם למקרים שאמירה לנוכרי לא הותרה בהם.

¹⁹ סימן כ בחלק א של ציץ אליעזר הוא חיבור גדול בנושאי החשמל בהלכה, המתפרס על פני שלשה עשר פרקים. ²⁰ להרחבה נוספת ראה בספר מאורי אש פרק ד (בפרט סוף ענף ה), וראה גם את סיכום הדעות המובא בתחומין כרך יא עמ' 122-128.

²¹ ראה לדוגמה את דברי שו"ת עשה לך רב, חלק א, סימן לה, בסוף דבריו, וכן את דברי הגר"י אריאל בכתב העת "המעין", גיליון 229 (ניסן תשע"ט), עמ' 69.